

Reinhold Fahlbeck

Erik Moberg:

Lockout, strejk och blockad

Stockholm: Ratio, 2006

År 2006 anordnade Ratio – Näringslivets forskningsinstitut – en seminariedag inom ramen för forskningsprojektet *Staten och arbetsmarknaden – om konfliktregler och utvecklingskraft*. Det övergripande syftet med detta projekt angavs vara att ”analysera konfliktreglerna på arbetsmarknaden och deras betydelse för och effekter på svensk lönebildning, tillväxt och utvecklingskraft”. Till projektet inbjöds flera forskare utanför Ratio, bland annat Erik Moberg, att inkomma med rapporter. I vart fall två av dessa har publicerats, varav Mobergs bok är en.¹

Erik Moberg är en fristående statsvetare med en omfattande produktion bakom sig. I ett förord skrivet av Ratio anges att Moberg i boken genomför ”en strategisk analys av konfliktvapnens kostnader och effekter för användaren, för motståndaren, för tredje man och för samhället i stort. Dessutom studeras hur vapnens relativa styrka har förändrats över tid.”

Moberg gör inledningsvis gällande att ”(V)apnen på arbetsmarknaden – lockouten, strejken och blockaden – är av en mycket speciell karaktär såtillvida att de helt och hållet skapats genom rättssystemet” (s 11, se även s 112). Moberg hänvisar som stöd för detta påstående dels till en regel i konkurrenslagen, dels till avtalslagen. Mobergs tes i detta hänseende är emellertid inte hållbar. Avtalslagen har inte haft arbetsmarknadsstriden i sikte. Regeln i konkurrenslagen avser enbart att undanta kollektivavtalet från konkurrenslagens tillämpningsområde men utgör inget rättsligt stöd för stridsåtgärder. Stridsåtgärderna är i själva verket skapade av arbetsmarknadens parter utan kontakt med rättsordningen. Endast långsamt, med varierande grad av tveksam-

Reinhold Fahlbeck är professor emeritus i arbetsrätt vid Lunds universitet och Handelshögskolan i Stockholm.
Reinhold.Fahlbeck@jur.lu.se

¹ En annan är författad av denne anmeldare under titeln *Stridsåtgärder, särskilt sympatiåtgärder, på arbetsmarknaden och kollektiv reglering av anställningsvillkor – En internationell jämförelse* (Juristförlaget i Lund 2007).

het och i starkt varierande omfattning, kom rättsordningarna i de olika länderna att acceptera fackliga stridsåtgärder.² Denna missuppfattning påverkar dock på intet sätt Mobergs framställning.

I inledningen konstaterar Moberg att stridsåtgärdsvapnen är välkända till sina namn men han ställer samtidigt ett antal frågor. Vilka egenskaper har dessa vapen? Hur verkar de? När används de och av vem? Vilket är syftet? Vilka är vapnens avsedda effekter och vilka övriga effekter finns? Vilka är kostnaderna för alla berörda? Moberg menar att samhällsforskarna ”inte visat något större intresse” för dessa frågor. Moberg finner detta förvånande eftersom analyser finns av andra konflikter, främst militära. Den litteratur som dock finns presenteras emellertid.

I den militärstrategiska litteraturen görs en distinktion mellan strid *counter value* och strid *counter force*. Strid *counter value* riktar sig mot motsidans grundläggande värden medan strid *counter force* har motsidans arsenal som mål. Moberg menar att arbetsmarknadsstriden alltid är *counter value*, möjligen med undantag för vad Moberg kallar neutraliserande lockouter. Moberg utvecklar inte varför så skulle vara fallet. Läsaren ställer sig nog frågan om Mobergs tes härvidlag är korrekt. Arbetsmarknadsstriden på den privata sektorn ska nog uppfattas som *counter force*; det gäller att få motsidan på knä genom att tillfoga honom ekonomisk skada i sådan omfattning att han ger upp. Strejker i den offentliga sektorn har dock en annan karaktär. Som Moberg mycket riktigt påpekar riktar sig sådana strejker i stor utsträckning mot utanförstående tredje man, allmänheten. Här är det inte ekonomisk skada för den offentlige arbetsgivaren som eftersträvas. I själva verket är det ju ofta så, som Moberg påpekar, att den offentlige arbetsgivaren tjänar ekonomiskt på strejken.

Strategiska analyser av stridsåtgärder på arbetsmarknaden saknas sålunda i stort sett, hävdar Moberg. Mot denna bakgrund anför Moberg att ”(A)vsikten är att ge ett konfliktteoretiskt bidrag till analysen av arbetsmarknaden” (s. 14). Studien avser vapnen, med deras egenskaper och verkansmekanismer i förhandlingarna, inte förhandlingarnas slutresultat och dessas relation till striden. ”Det är vapnen och själva striden som står i centrum för intresset”. Som ytterligare ett huvudtema ska vidare vapnens förändringar över tiden beskrivas och analyseras. Studien avser den fackliga striden medan den politiska faller utanför. Den omfattar däremot såväl privat som offentlig sektor.

Moberg delar in konflikterna i vad han kallar ”avtalskonflikter” och ”systemförsvarskonflikter”. Avtalskonflikterna innefattar strid mellan parter som ”tillhör systemet”, alltså parter som normalt är bundna till varandra med kollektivavtal. Sådana parter, säger Moberg, är beroende av varandra i ett så kallat ”bilateralt monopol”. Parterna har gemensamma och motsatta intressen. De vill att mot-

² Med stor korthet finns detta behandlat i skriften i föregående not.

parten ska överleva och de vill att parternas ömsesidiga respekt för varandra inte går förlorad. De kan befinna sig i öppen konflikt med varandra men de vill samtidigt att ”varken de kortsiktiga eller de långsiktiga förbindelserna med motparten bryts” (s 18). Allt detta innebär att stridsåtgärder fordrar urskiljning och eftertanke.

Systemförsvarskonflikter innefattar strid mot part som inte ”tillhör systemet”, alltså som står utanför kollektivavtalssystemet.³ Här får stridsåtgärderna en helt annan karaktär. Moberg karakteriserar situationen så att parterna har inga gemensamma intressen, bara motsatta, samt att avtal eller kompromisser inte eftersöks utan motparten ska tvingas till villkorlös kapitulation. Som exempel pekar Moberg på Vaxholms-konflikten 2004 mot det lettiska företaget Laval och striden 1995 mot det amerikanska leksaksföretaget Toys'R'Us.

Karakteristiska egenskaper och miljöfaktorer för de studerade vapnen är att de är tillåtna i samband med kollektivavtalsförhandlingar, att de strejkande/lockoutade arbetstagarna inte har någon alternativ syssla, att inga strejkbrytare förekommer. Sammantaget innebär detta att ”konkurrensen på arbetsmarknaden är satt ur spel”. Avsaknad av konkurrens utgör en bakgrundsfaktor för den analys av vapnen som genomförs. I sina historiska tillbakablickar diskuterar Moberg dock den i dessa avseenden helt annorlunda situation som förelåg kring sekelskiftet 1800/1900 och som fortsatte ända fram till Saltsjöbadsavtalet 1938, nämligen att arbetsgivare använde strejkbrytare i omfattande utsträckning.

Moberg startar sin analys med en enkel och renodlat ekonomisk grundmodell. Här anges kostnaderna för användaren, till exempel uteblivna löner för strejkande arbetstagare, och effekterna hos motparten, till exempel uteblivna försäljningsintäkter hos den drabbade arbetsgivaren. Modellen kostnader/effekter bildar sedan genomgående en ledtråd i framställningen. Moberg diskuterar i flera sammanhang hur kostnads/effektmodellen har förändrats över tid. En betydande omkastning har skett till arbetstagersidans favör. Strejken, särskilt punktstrejken, har blivit ett synnerligen kostnadseffektivt vapen medan lockouten, som under 1900-talets början var synnerligen kostnadseffektiv för arbetsgivaren, har blivit svagare.

Avtalskonflikterna ägnas det mest omfattande utrymmet. Utgångspunkten är frågan om strid av part kan ge parten ett större förädlingsvärde än vad striden kostar. Strid är bara försvarbar/rationell om kostnaderna uppvägs av ”minst lika stora förbättringar i förhandlingsresultat” (s 34). Moberg anger och analy-

³ Utan att särskilt namnge de två konflikttyperna beskriver jag dem i den i not 1 anförda skriften (s 17). Avtalskonflikten beskrivs som en konflikt ”inom ramen för ett system för industrial relations där kollektivavtalet ingår som ett ledande moment. Typisk sett rör konflikten en arbetsgivare som är etablerad och förankrad i detta system”. Systemkonflikten avser ”en situation där inget etablerat samband finns mellan parterna men där den stridande parten, typiskt sett en fackförening (eller flera)”, vill etablera ett sådant. Stridsåtgärden ”befinner sig utanför det dominerande systemet för industrial relations men vill framtinga att detta system införs”.

serar fyra grundalternativ för arbetsgivare som drabbas av strejk: 1) acceptera arbetstagersidans krav och ge upp, 2) stå fast och uthärda tills arbetstagersidan ger upp, 3) lägga ett kompromissbud, 4) tillgripa en motåtgärd. Fortsättningsvis breddas och nyanseras analysen långt utöver de renodlade grundalternativens ekonomiska innehåll. Här beaktas ett stort antal aktörsanslutna förhållanden, till exempel tillgång till medling, effekter på de inblandades goodwill och deras partsrelationer. Omvärldsfaktorer av betydelse för stridens förlopp analyseras. Som exempel pekas på konkurrenssituationen, valutapolitiken, möjligheterna till utlokalisering till låglöneländer samt utformningen av arbetslöshets- och näringspolitiken. Stridens effekter på tredje man belyses. Moberg ger rika illustrationer från arbetsmarknadskonflikter under hela 1900-talet. Det sker med stor insikt och överblick.

Som framgår är analysen i hög grad bred och mångfacetterad. Den framstår även som i hög grad nyanserad och balanserad.

Stridsåtgärdsvapnets utveckling över tid belyses. Det är här intressant att notera att det har skett en nära nog total omkastning i vissa hänseenden. Mest notabelt är arbetsgiversidans inställning till sympatiåtgärder. För hundra år sedan användes och förespråkades sympati starkt av arbetsgiversidan medan arbetstagersidan var skeptisk. Idag är situationen den helt omvända. Moberg illustrerar effektivt detta med ett citat av den dåvarande SAF-chefen Hjalmar von Sydow som i ett tal 1906 yttrade att "utan rätt till sympatilockout kunde arbetsgivareorganisationen nästan lika gärna upphöra att existera" (s 74).

Systemförsvarskonflikter behandlas med beskrivningar och analys. Med rätta framhåller Moberg att de svenska reglerna är mycket generösa mot arbetstagersidan och att systemkonflikter är vanliga. Moberg menar att huvudvapnet för arbetstagersidan är blockad av en utanförstående arbetsgivare. Detta är dock inte alldeles korrekt. Den initiala blockaden är ofta(st) verkningslös eftersom den angripande fackföreningen ofta(st) saknar medlemmar på arbetsplatsen. Den verkliga påtryckningen består i sympatiåtgärder med blockaden vidtagna av andra fackföreningar.

I ett avslutande kapitel beskriver, diskuterar och analyserar Moberg arbetsmarknadsstriden på den offentliga sektorn. Moberg visar övertygande hur radikalt annorlunda situationen är i en miljö där "någon ekonomisk sårbarhet hos arbetsgivarparten finns inte" (s 95) för strejker och där inte heller lockoutvapnet medför ekonomiska förluster för arbetsgivaren. Moberg menar att arbetsmarknadsstriden främst utspelar sig på andra arenor än partsrelationerna: den allmänna opinionen, den politiska situationen och tredje man.

I en avslutande diskussion sammanfattar Moberg sina rön. Strejken på den privata sektorn har "successivt blivit allt effektivare och lockouten allt mindre effektiv". Strejken har "uppnått en formidabel kostnadseffektivitet" men med

”lockouten är det tvärtom” (s 113). Moberg sträcker sig här långt. Han menar att ”arbetstagarparten blivit den överlägsna parten i avtalsförhandlingarna”. Detta är av avgörande betydelse. ”I praktiken, och i huvudsak, kan de etablerade arbetstagarorganisationerna diktera villkoren på den privata arbetsmarknaden. Arbetsgivarernas funktion i förhandlingarna är egentligen bara att informera om var gränserna för konkurser och utlokalisering går” (s 114). Detta är ord och inga visor. En läsare kan beklaga sådana kraftuttryck och mena att Moberg här förfaller till uppdragsförfattare till en näringslivsstiftelse!

Sammanfattningsvis och avslutningsvis kan följande konstateras. Framställningen är lättflytande. Språkfelen är obefintliga. Felaktigheter beträffande juridiska företeelser, som är så vanliga i texter av samhällsvetare, är också (med ett fåtal obetydliga undantag) obefintliga. Viktigare är följande. Moberg lever upp till programförklaringen att göra en ”strategisk analys av konfliktvapnets kostnader och effekter för användaren, för motståndaren, för tredje man och för samhället i stort”. Moberg besvarar vidare de frågor han inledningsvis ställt rörande stridsåtgärdsvapnen. Moberg ger också ett konfliktteoretiskt bidrag till analysen av arbetsmarknaden.

Det kan sägas att Moberg fyllt en lucka i den svenska arbetsmarknadslitteraturen. Moberg kan rentav sägas ha genomfört något av ett svenskt pionjärbete.